

koczkára nem tette a magyar zsidók egyértelmű törekvésének impozáns és minden természeti törvény szerint végre is czélt érő intensivitását, azon törekvésnek, hogy *bajainak összeségét* egy a magyar zsidóságnak minden ügyét felölelő *egységes szervezet* által orvosolja, mely szervezetnek megadását, ha komolyan követeljük, liberális kormány vissza nem utasíthatja.

Szeged.

Kulinyi Zsigmond.

A zsidó hitközségek rendezésére

mult évi június havában a kultuszminiszter által kiadott hires rendelet ellen az orthodox közvetítő bizottság tudvalevőleg kérvényt nyújtott be a vallás és közoktatásügyi miniszterhez. Reich Ignác, a bizottság elnöke mindent elkövetett, hogy a kongressusi anyahitközségek és az orthodox fiókhitközségek közt kiegyezés létre ne jöjjön, mert — mint mondá — a júniusi rendeletet a miniszter vissza fogja vonni. A miniszter azonban a kérvényt visszautasította, miről Reich Ignácot értesítette, felszólítván őt, tudassa ezt az illető hitközségekkel. Reich azonban ezt nem tette, és a községek csak sokkal később, a lapokban megjelent közleményekből értesültek a miniszter elhatározásáról. Reich erre gyűlést hívott egybe. Előadta, hogy az orthodox hitköz-

ségek (az ő unszolására) tömegesen kérvényeznek a miniszternél, ki biztosan engedni fog; a községeket ezért a miniszteri visszautasításról nem értesítette, sőt folyton ellentállásra bátorítja és óva inti őket, hogy a rendelet álláspontjára ne helyezkedjenek. Ez 4 hónap előtt történt. Egy hónappal később — mint utólagosan értesülünk — Csáky gróf a *községek kérvényeit is visszautasította* és Reich Ignácnak meghagyta, hogy a kérvényező községeket erről értesítse. Ennek majdnem 3 hónapja mult, de az illető községek *mind e mai napig nem tudják*, hogy dőlt el kérvényeik sorsa, és Reich Ignác az orthodox fiókhitközségeket még most is arra izgatja, hogy a rendelet előirta álláspontot el ne fogadják.

Nyílt levélre nyílt válasz.

Dr. Elsas Bernát urnak, az országos rabbiképző intézet növendékének.

Bepanaszolt hát, tisztelet rabbielölt ur, tanítóinak, hogy hozzánk intézett nyílt levele közzétételét, mit — mint mondja — loyaltásunktól elvárt, megtagadtuk, s áldja a sorsot, hogy «van még egy felekezeti organum; legalább szóhoz juthat az önvédelem és igazság ügye is.»

együttvéve tették azt, hogy a művészt nem csak csodálják, hanem — szeretik is. De bármily zsenialitás rejlik is a művészen, bármily alkalmas hangja, alakja, megjelenése a színpadra, nem lenne ő most Európa egyik legelső, vagy talán első színművésze, ha nem járult volna mindeme tulajdonokhoz vasszorgalma, lankadatlan kitartása. Oly gonddal, lelkiismeretességgel tanulmányozta és tanulmányozza szerepeit, a minővel kevés művész. Sajnos, hogy sok kiváló művésznél tapasztaljuk azt, hogy szerepeik betanulására nem nagy gondot fordítanak, a mi pedig a játéknak roppant hátrányára van. Sonnenthal bármely szerepében is halljuk, mindegyiken észrevehető, hogy nem csak érti, de jól is tudja szerepét. Hogy mily szorgalmas, fáradhatlan a művész, annak illusztrálására ide igtatjuk egy bécsi kritikus megjegyzését: „Ha Sonnenthal szabó maradt volna, akkor is messzire vitte volna.“

Sonnenthal élete a művészek sorsától egy tekintetben eltér. Az ő pályáját nem követte a nyomor és szenvedés, mely a művészek rendes kísérője szokott lenni. De egyben hasonlít a többi művészekéhez, hogy fokról-fokra, lassanként, küzdelmek árán vihatha csak ki azt, míg a „német színészet legtün-

döklőbb csillaga“ lett, a mint *Silberstein* Adolf dr. jeles kritikusunk elnevezte. Csak akkor fejthette ki teljes művészetét, mikor a Burgszínház jelesei *Fichtner, Löwe, Anschütz, Davison, Dörnig* és *Dessoir* elhunytak, kik ha nem is voltak ellenségei, sőt nagyrészt igazi barátság fűzte őt hozzájuk, de utját állották fejlődésének, emelkedésének az által, hogy ugyanazon szerep körben működtek, a melyben ő. »A legnagyobb német színész« jelzőt a müncheni „minta-előadásokra“ nyerte el. Ekkor hirneve tetőpontját érte, de tehetsége, művészete egyre fokozatosan emelkedett.

Budapesten, az 1834-ik év december 21-én jött a művész napvilágra. Apja Herman köztisztviselő, vagyonos nagykereskedő volt és rendkívül jámbor zsidó, ki a szabadságharcz mozgalmas éveiben vagyonának jó részét elveszíté. Legidősebb fia, ki a szabadságharczban is részt vett, Amerikába költözött, s később szép vagyont szerevezve tért vissza. A fiatal Adolfot atyja különböző üzletekbe adta, de a kereskedéssel nem sokat törődött, hanem elmélyedt a régi szindarabok olvasásába. Végre egy előkelő fővárosi szabónak, *Prager*-nek üzletébe lépett s itt töltött mint inas két évet. De mialatt czérnával fűzte egyik posztó-

Nem meséli el, tisztelt rabbijelölt ur, a M. Zs. Szemle nagyrabecsült szerkesztőinek, hogy, bármennyire nem szerettük a dolgot, nyilatkozatát szóról-szóra közzé tettük, s nem közli velük azt sem, hogy *kérésére* — mert becsületében hitte magát megsértve — nyilatkozatot tettünk közzé lapunkban — bár azt fölöslegesnek tartottuk — melyben becsületességét sértetlennek ismertük el; és ama nyilatkozatot *ujabb kéérésére* azzal toldottuk meg, hogy Ön minden rossz szándék nélkül olvasta fel a lapunk által kifogásolt helyeket.

Mi uram azt hiszszük, hogy a loyaltásnak, a szerkesztői kötelességnek a megtámadottal szemben ezzel tökéletesen eleget tettünk. Ön az általunk kifogásolt dolgokat nem tagadta, nem tagadhatta, de véleménye szerint a kifogások helytelenek, és ezt lapunkban el is mondta kénye-kedve szerint; hogy mi tartoznánk még ezenkívül hosszadalmas cikkeinek is helyt adni lapunkban, azt már csakugyan nem hitheti el velünk.

De Ön nem meséli el tanítóinak azt sem, hogy miért vonakodtunk cikkének helyt adni, pedig megmondtuk Önnek azt is. Megmondtuk Önnek, hogy mi arra a cikkekre oly megjegyzéseket volnánk kénytelenek tenni, melyek az Ön «fejtegetéseit» pozdorjává tornék, s még rosszabbul állna ügye, mint első nyilatkozata után, hol Ön egy újabb nyilatkozatnak látta szükségét. Mondottuk Önnek, hogy *saját érdekében* nem vesszük fel cikkét, mert az azt a véleményt, mit eddig komolysága, rabbijelölti tudománya iránt esetleg tápláltak, tökéletesen megsemmisítené.

darabot a másikhoz, gondolatai folyton ott kalandoztak a szinpadon. Egész lelkületét az a forró vágy tölté el, hogy színész lehessen. A mit borraivalóképp kapott a „kundsáftoktól“, mikor a ruhákat hazavitte, azt szépen összegyűjtötte s felhasználta arra, hogy azon a színházba mehessen. *Barnay* Lajos, a Berliner Theater világhírű birtokosa, ki akkor tétlenül csavargott utcáról-utczára, volt az ő hű kísérő társa a színházba. Ő vele együtt szívta magába a színészet ellenállhatlan varázsát, vele együtt leste a színészek ajakáról elhangzó szavakat, elfojtott lélekzettel, felizgatva, dobogó szívvvel.

Még szabóinas korában alkalma nyílt művészi tehetségét bebizonyítani. Az öreg *Sonnenthal* nagyon vig kedélyű ember volt, ki szerette a társaságot, s szellemes ötleteivel folytonos derűtséget keltett. Ez a szellemesség még nagyobb mértékben volt tulajdona az öreg *Sonnenthal* egyik testvérének. Egy Purim ünnepély alkalmával nagy társaság gyűlt egybe *Sonnenthal* Adolf nagybátyánál, *Weiss* M. H. köztiszteletben álló előkelő fővárosi nagykereskedőnél. Ez alkalommal az elébb említett nagybátyának ez alkalomra irt „*Die Kobersdorfer*“ című humoros darabját adták, melyben a főszerepet a fiatal *Sonnen-*

Ön azt kérdezte erre, nincs-e kifogásunk, ha a cikket a Magyar Zsidó Szemlében közzéteszi? mire azzal válaszoltunk, hogy nem *lehet* kifogásunk, mert *nincs beleszólásunk*. Ön szabad és nagykoru ember és nekünk nincsen jogunk Önt bármily tetteben gátolni. Azt azonban nem kérdezte tőlünk, nincs-e kifogásunk az ellen, ha bennünket annak rendje és módja szerint amugy istenigazában összeszid.

De nézzük meg már most nyílt levelét.

Ön azzal kezdi, hogy elhiszi, miszerint mi a lapunk 11. számának vezércikkében közzétett „Zsidó erkölcsstan alaptételei“-t magunkévá tesszük; azok 4. pontja pedig azt parancsolja, hogy szentnek tart-suk felebarátunk becsületét. Hát Ön becsületében látja magát megtámadva, mert elmondtuk, hogy nyilvános felolvasásban miket mondott Ön? Hisz így leginkább saját maga tör pálczát maga fölött. Ránk olvassa aztán az 5. pontot: „Tiszteld másoknak val-lásos meggyőződését“. Pedig látja, tisztelt doctor ur, mi az Ön meggyőződését igazán nagyrabecsüljük, és csak azért haragudtunk rá, mert zsidó papjelöltet választott magának birtokosául.

Tetszik ugyanis tudni, hogy a zsidó pap, vagy a leendő zsidó pap vallásos meggyőződése egy kissé mégis más szempont alá esik, mint minden más emberé. Hallotta már Ön, hogy valamely zsidó jog-vagy orvostan-hallgatónak valami baja történt volna, — hacsak gyomrát meg nem rontotta — mert *Szikszainál* vacsorált? Mig ellenben ama tisztelt kollegájának, ki a mult évben egy izletes magyar falatra fordult be a nevezett vendéglőbe, bizony, bizony nagy oka volt

thal játszotta. Gyönyörű megjelenése, — mert ritka szép ember volt, — pompás játéka egészen elragadta a társaságot. Sokan már akkor megjósolták, hogy nagy művész lesz belőle. De atyja erről hallani sem akart. Mint mondá, ő fiából tisztességes embert akar nevelni, nem pedig színészt.

Két évet töltött Prager szabó üzletében, s azután Bécsnek vette útját, mert régi vágya volt a bécsi színművészeket megismerni, különösen pedig a Burgszínházat. Bécsben megérkezve nem szabóüzletbe ment, hogy alkalmazást nyerjen, hanem a Burgszínház nagynevű művészéhez, *Davison*hoz. Ennek elszavalt néhány szerepet, s *Davison* azonnal felismerte a fiuban rejlő kiváló tehetséget. Persze lebeszélte arról a szándékáról, hogy szabómesterségre lépjen s biztosította őt a színi-pályán való támogatásáról. A színészetért rajongó ifjunak sem kellett több. Azonnal eljettette a szabómesterséget, melyre különben is csak ugy kényszerítették, s értesítette atyját, hogy *Davison* biztatására a színi pályára lép. Az öreg *Sonnenthal* kétségbe volt esve fia gonosz szándéka fölött s rögtön felküldte sógorát *Weisz* M. A.-t, hogy a fiut a „rossz utról“ letérítse. *Weisz* összeszedte minden rábeszélő képességét, de a fiu felelet helyett elvitte magával

keserűnek találni a vacsorát, mely oly kitűnően izlett neki.

Mit hisz, mit nem hisz a magánember, semmi közünk hozzá; lehet végtére a legbecsületesebb ember akkor is, ha a biblia autenticitását nem vallja; de ha a zsidó pap előtt nem szent a szentírás, ha az ő szemében nem egyéb az egy „meztelen antik szobornál“, akkor vagy a hitetlenségnek lesz a hirdetője, és ebben az esetben állásával rutul visszaél, vagy egész pályája szüntelen hazugság lesz.

Nem foglalkozunk a cikk ama részével, melyben a rabbijelölt ur szerelmetesen czirógatja meg felolvasását, elmondva, milyen gyönyörű volt az, milyen méltóságteljesen tartotta, és mint lelkesedett rajta a nagyérdemű és „szépizlésű“ közönség. Tisztelni tartozunk végtére mások meggyőződését. Arra sem térünk vissza ismét, hogy miképen egyeztethette össze a „szépizléssel“ ama tényét, hogy asszonyok és fiatal leányok előtt a szerelmes pásztornak — a felolvasó állítása szerint — szenvedélye izzó fokán tett és a szüzes Sulamit melle, hasa és köldökére vonatkozó szerelmi vallomását felolvasta. A doctor ur ismétli cikkében e verseket, bizonyítva, hogy hiven fordított és hogy ilyet *mindössze hármát* olvasott fel, a miért csakugyan nem érdemes szemrehányást tenni neki. Nem foglalkozunk ezzel a részszel, már csak azért sem, mert hisz a rabbijelölt ur elütötte a dolgot a „meztelen antik szobor“-ral, melyet szerinte megnézhet asszony is, leány is. (De csak úgy, ha antik, modernt a világért sem!) De még arra nézve sincsen véleményünk, hogy a „Neuzeit“

miért nyomatta ki a felolvasást. A bécsi nagynéne dolgaiba beleszólani végtére nincsen jogunk. Mi itt csak dr. Elsas Bernát urnak, ha úgy tetszik: *tudományos* (?) bizonyításával fogunk egy kissé foglalkozni.

Hogy nem Salamon király írta Sir-Hasirim-et, azt a rabbijelölt ur egy oldalon át igen szellemesen magából az — „Egyenlőség“-ből bizonyítja. Az „Egyenlőség“ szerkesztője „Mardochai Hajehudi“ aláírással szokta kébe-hóba cikkeket ellátni, holott azokat — és ezt Elsas ur határozottan állítja — nem Mardochai, Hámán legyőzője, Ahasvérós király első minisztere írta. Így találkozott régente is egy szerkesztő, ki szerzeményei fölé oda biggyesztette Salamon király nevét. Ezt a komoly arczczal elmondott rossz élczet minden más embernek szivesen megbocsátanók, a zsidó papnak azonban azt mondjuk rá, hogy arczul ütötte a tradíciót, mely az „Énekek-Éneké“-t igenis Salamon királynak tulajdonítja; hogy ezzel határozottan a biblia-kritika, azaz a biblia autenticitása lerombolásának álláspontjára helyezkedett, mely álláspontból kikerülnek igenis a hit megostromlói, de nem annak őrei.

A rabbijelölt ezek után bizonyítani kezdi — a tradícióból, melyet csak az imént rugdalt meg, hogy Sir-Hasirim-et másnak, mint kizárólagosan és csakis a szerelem énekének venni nem lehet. Bizonyítja ezt a *talmudból*. Öszintén sajnáljuk Önt, kedves doctor ur, hogy ilyen veszedelmes tere lépett, veszedelmes mindazokra, kik nem járatosak rajta.

Ön, dr. Elsas Bernát ur, azokat a helyeket, miket

Davisonhoz, ki Weisznak elmagyarázta, mily megbocsáthatlan bűn volna a zseniális ifjut a művészi pályáról letéríteni. Most már Weisz is belátta ezt s a maga pénzből segélyezte őt művészi tanulmányaiban. Az apa már türelmetlenül várta a pályaháznál, hogy milyen hirt hoz sógora Bécsből. Mikor meghallotta, hogy ez nemcsak hogy le nem beszélte, de még helyeselte, hogy fia a művészi pályára lépjen, oly haragra lobbant, hogy egy évig szót sem váltott Weiszsal. Weisz ezóta is folytonosan segítette pénzzel és jó tanácsccsal a fiatal művészt. De nemcsak unokaöccscse, hanem mások iránt is roppant jó szívű és bőkezű volt Weisz, kinek tiszta jellemét becsülte a fővárosban mindenki. Ő volt egyik megalapítója és évek során át elnöke a virágzó zsidó kézműves-egyletnek. Épen ezen jószívűsége s részben szerencsétlen spekulációk következtében elveszté tetemes vagyonát és csődbe jutott. A derék, egyenes lelkű férfit ez annyira bántotta, hogy nem sokára bánatában meghalt. Halála után néhány évre fia, Weisz J. Manó, tekintélyes fővárosi ékszerész, megütötte a főnyereményt s nemcsak atyja összes adósságait fizette ki, hanem még az azóta felszaporodott kamatokat is, a mi körülbelül százezer forintra rugott. Talán páratlan eset a mai világban.

De térjünk vissza a fiatal Sonnenthalhoz. Bécsben meglehetősen jól folyt a sora. Művészi tanulmányain rajongó szeretettel csüngött s ez volt számára a legfőbb boldogság. Atyja ugyan nem segélyezte, mert haragudott fiára, hogy akarata ellenére a színészi pályára lépett, de támogatták Davison és Weisz.

Ezen kívül egy magyar származásu elnémetesedett bécsi színésznő gyermekeit oktatta magyarra, miáltal nemcsak pénzbeli segélyben részesült, de a színésznő, ki egyuttal tanárnő is volt, megismertette őt a színészet elméletével.

1851-ben a fiatal művészt Temesvárott találjuk, az ottani szintársulatnál szerződötve. Don Carlosban lépett fel itt először s a művészethez a szabómesterséget is felhasználta, a mennyiben saját maga varrta a szerepéhez való ruhát. A temesvári közönséget csakhamar megnyerte játékával, s mikor a társulat félév múlva N.-Szebenben ütötte fel sátorát, Sonnenthal is velük tartott. Itteni szerepléséről nemcsak a közönség, hanem a hírlapok is a legnagyobb elismeréssel szólottak s most már neve kezdett ismeretessé lenni az egész országban. Nagy-Szebenből Grácba, majd a poroszországi Königsbergbe ment, s az ottani színpadokon fényes sikert aratott. Már 1856-ban a

bizonyításul felhoz, *nem látta*; mert ha látta volna, feltételezzük — hiszen 8 év óta van a szemináriumban — hogy megértette volna, és ha megértette volna, aligha tette volna magát nevetségessé azzal, hogy állítása bizonyításul felhozza.

Mit citál Ön bizonyításul? Két héber szót, melyeket valahol hallhatott, és melyekről azt hiszi, hogy azok *szentenciát* képeznek, de a melyekről nem tudja, milyen összefüggésben lettek elmondva. P'szóchim traktatus 21. lapja II. oldalán Rabbi Jehuda és Rabbi Meir a fölött vitatkoznak, hogy a Moses 5. könyve 14 fejezetének 21. verse, mely elrendeli, hogy a zsidóknak tilos ennivalókat „kapuidban lévő idegennek ajándékozni, avagy add el a külföldinek“ miképpen értelmezendő? Lehet-e ugyanis az idegennek is eladni és a külföldinek is ajándékozni? Rabbi Jehuda azt mondja: Én betűszerint veszem a verset. (D'vorim kik'szovon). Rabbi Meir azonban azt állítja (és ez a megállapodás is) egészen mindegy, akár a nálunk tartózkodó idegennek, akár a külföldinek ajándékozzuk, vagy eladjuk. — Ön, dr. Elsas ur, kiragadja már most ezt a két szót: „D'vorim kik'szovon“ (betű szerint veszem a verset) összefüggéséből, és mellünknek szegzi, mintha az egy általánosan elfogadott szentencia volna, a miből Ön aztán azt a bölcseséget meríti, hogy Sir-Hasirimet csak betűszerint kell magyarázni. (?) —

A „D'vorim kik'szovon“ mellett mit kezdene Ön, tisztelt rabbijelölt ur, az „Ájin tachasz ájin . . .“ (szemet szemért) „Al jécze is mimkómó . . .“ (szombatban senki se menjen el helyéről) „Ló sz'vasél g'di

bachalév imó“ és számtalan más bibliai verssel? Betűszerint veszi-e ezeket is?

Ugyanígy vagyunk, kedves rabbijelölt ur, második talmudikus bizonyításával is. Ön ránk olvassa az „Én mikró jóczé mij'dé p'sutó“ — a verset szó szerint kell magyarázni — elvét. Már a fentebbiekben rámutattunk bibliai versekre, miket még Ön sem magyaráz szó szerint. De voltak Rabbik, kik a szó szerinti értelemről már nem is vettek tudomást, hanem a verset mindjárt átvitt értelemben fordították. Ez nem helyes. Első sorban a verset szó szerint kell fordítani és magyarázni. Ezt mondja ez a szentencia, de a világért sem azt, hogy a bibliai versben más mint a szó szerinti értelem nem rejlik. Hogy ez úgy van és nem másképpen, bizonyítja maga a hely, a hol ez a szentencia a talmudban előfordul és melyet ön szintén nem ismer.

Sabosz traktatus 63. lap I. oldalán ugyanis Ráv Kahana T'hilim (zsoltárok) 45. fejezetének 4. versét: „Chagór charb'chó al jóréch gibór . . .“ (övezd körül karddal csipődet, vitéz) mindjárt úgy értelmezte: Tudós, fegyverkezéssel fel tudománnyal. Mire azt a figyelmeztetést nyerte, hogy: „Én mikró jóczé mij'dé p'sutó“ első a szó szerinti értelmezés.

Ime Rasi is Sir-Hasirimra irt kommentárja bevezetésében „Én mikró jóczé mij'dé p'sutó“ elvől indul ki. Két sorral alább azonban már kifejti, mint kell Sir-Hasirimet felfogni és mennyire nem szabad azt pusztán szerelmi ömlengéseknek tartani. Hogy a verseket azért szó szerint kell fordítani és azokat szó szerint meg is érteni, ez természetesen Rasinak is az elve.

bécsi Burgszínházban vendégszerepel, mint *Mortimer Schiller* „Stuart Mária“-jában. A közönséget elragadta játékával, de a kritika nagy része hevesen megtámadta. *Schlesinger* Zsigmond, elismert kritikus, egy előkelő bécsi lapban így nyilatkozott felléptéről: «Egy königsbergi fiatal ember merényletet követett el Mortimer ellen.» Ez a *Schlesinger* később legjobb barátja lett *Sonnenthal*nak, kinek műveit is ajánlotta.

Mint a Burgszínház tagja, óriási léptekkel haladt előre művészetben és hírnévben, különösen mikor vetélytársai elhaltak. Jelesebb alkotásait Európa majdnem minden nevesebb színpadán bemutatta. Szülővárosát Budapestet évenként három nappal a karácsonyi ünnepek előtt látogatja meg s játszik jótékony-czélokra, s így a főváros közönsége is gyönyörködhetik játékában. Legkiválóbb szerepeit *Wallenstein*, *Hamlet*, *Fiesco*, *Faust*, *Tell*, *Othello*, *II. Richard*, *Keen*, *Babérfa és koldusbot*, *Fromont és Risler*, *Ármány és Szerelem* és *Klavigo* szindarabokban látjuk. Mint *Klavigót*, mely egyik legremekesebb szerepe, a Burgszínház lefestette, s e festmény a királyi páholyhoz vezető csarnokot díszíti, hol csak a legkiválóbb művészek arczképei láthatók. A Burgszínház elhunyt igazgatója *Laube* Henrik, rendkívül kedvelte *Sonnenthal*t. Mikor

a hetvenes évek elején Karlsbadban bemutatták neki *Sonnenthal* atyját, így szólott ehhez: «Én az ön fiát azért is becsülöm oly nagyon, mert kikötötte magának, hogy hosszú napkor a színpadon fel nem lép,» Rohamosan hódította meg a bécsi közönséget is, valamint az udvar jóakarátát is csakhamar megnyerte. A felséges család tagjai által rendezett műkedvelői előadásokat ő vezette, ő oktatta a magas szereplőket. Nem egyszer volt hivatalos a szűkebb körű udvari ebédhez is. A Burgszínház igazgatói állásával is megkínálták, de ő nem akarta erejét adminisztratív ügyekre szétforgácsolni, s azért e kiváló állást nem fogadta el, hanem mint színházi rendező működik még most is.

1881-ben ülte meg huszonötéves jubileumát annak, hogy a Burgszínház tagja. Ez alkalomból fényes ovációkban részesült. A király a vaskoronarenddel tüntette ki, mely kitüntetéssel együtt jár a nemesség is. A földkerekség minden részéből érkeztek az üdvözlő sürgönyök, melyek között egynek különösen megörült a művész. Ezt Prager, kinek pesti szabóüzletében dolgozott, küldötte, s így hangzott: „Ézerszeres üdvözlését küldi a mesternek a — mester.“

Ön, dr. Elsas Bernát, rabbijelölt ur, Ibn Ezrara is hivatkozott. Látja, ezt rosszul tette. Ha olvasta volna Ibn Ezrának erre vonatkozó nyilatkozatát, nem sértette volna meg emlékét azzal, hogy ő rá hivatkozik, hogy ő Önnek ad igazat. Sir-Hasirimhoz való kommentárja bevezetésében kora eme legnagyobb gondolkodója így ír:

„Eme drágasággal telített, becses könyv azért hordja homlokán Salamon nevét, mert Salamon összes ezeröt éneke közt ez a legfelségesebb. Ne csodálkozzál, hogy benne Izrael menyasszonyhoz, az Isten pedig kedveséhez lesz hasonlítva, mert ez a próféták módja. Jesajas mondja: „... kedvesem énekét szőlőkertjéről...“ egy másik helyen „... mint örül a vőlegény menyasszonyának, örvend teveled Istened...“ Hosea mondja: „Eljegyezlek magamnak örökre...“ De távol, távol legyen tőlünk, azt hinni, hogy Sir-Hasirim nem más, mint szerelmes-ének; tudnunk kell, hogy ez csak hasonlítás. És ha nem volna annyira magasatos az értelme, fel nem vették volna a szent könyvek közé.“

Ha ezt elolvasta volna, rabbijelölt ur, Ibn Eszara alig hivatkozott volna ama állítása támogatására, hogy Sir-Hasirim nem más, mint a férfi és nő közti érzéki szerelem megéneklése.

Hogy Mendelssohn is ezen a véleményen volt, mert *Sir-Hasirim-et* szószerint fordította (?), ez olyan bizonyítás, kedves dr. ur, mely megfosztja Önt minden gondolkodó szemében a komolyságnak még látzatától is.

Hogy Sonnenthal neve milyen ismert és becsült, legjobban bizonyítja az, hogy midőn mult évben II. Vilmos német császár meglátogatta a Burgszínházat Bécsben, s neki a művészt bemutatta a király, kezét fogott vele s így szólt hozzá: «Örvendek, hogy megismerhettem, mert az Ön nevének igen jó hangzása van mindenfelé.

A mily jeles művész Sonnenthal, ép oly jószívű ember is. A kezdő színészek benne mindenkor igaz jóakaróra és pártfogóra találnak. Nemes jellemének illusztrálásául szolgáljon e kis történet. Mint kezdő színész beleszeretett egy pozsonyi származású szegény zsidó leányba, *Pappenheim* Eugeniába, kinek megígérte, hogy mihelyt biztos állása lesz, nőül veszi. Mikor a Burgszínház tagjává való kinevezést megkapta, első dolga volt, a királyi decretummal kedvesét felkeresni s kezétmegkérni. Boldog családi életüknek nevének 10 év előtt bekövetkezett halála vetett véget.

Nagyon sokat lehetne még Sonnenthal Adolfnak művészi egyéniségéről, diadalutjairól elmondani, de ehhez nem egy tárczacikk keretére, hanem egy vaskos kötetre volna szükség.

Van Önnek még egy talmudikus vára, mit bevehetetlennek tart, a melyről azonban, ha közelebről szemügyre vesszük (a mit Ön, rabbijelölt ur, nem tett) csakhamar kitűnik, hogy az Önre nézve inkább csapda, mint erős vár. Ön a következőt citálja: „Rabbi Jószi szerint: Kóhelesz nem tisztátalanítja a kezeket, Sir-Hasirim könyvére nézve pedig eltérők a nézetek.*) Ebből Elsas ur szerint „világos“, hogy a talmud idejében is voltak, kik az Énekek-Énekét szerelmi éneknek tartották. Hogy hangzik azonban az illető hely? — Jódájim traktátus 3. pérek 4. misnájában ezt olvassuk: Az összes szentiratok, Sir-Hasirim és Kóhelesz (Prédikátor) is tisztátalanokká teszik a kezeket. Rabbi Jehuda mondja: Sir-Hasirim igen, Kóhelesz nem. Rabbi Jósze mondja: Kóhelesz nem, Sir-Hasirimra nézve eltérők a nézetek. Rabbi Simon ben Dósza mondja: a színhedion összes tagjaitól hallottam, hogy Sir-Hasirim is, Kóhelesz is tisztátalanítja a kezeket. Mire Rabbi Akiba így szól: *Ments Isten! Soha izraelita nem állította, hogy Sir-Hasirim nem tisztátalanítaná a kezeket. Mert az egész világ nem ér fel azzal a nappal, melyen Sir-Hasirim Izraelnek adatott; mert az összes szent iratokat a szent elnevezés illeti, Sir-Hasirimet a szentek szentje.*“ És ez a megállapodás is.

Mit mond már most dr. Elsas ur? Rabbi Akiba azért állította ezeket, mert ki akarta vinni, hogy Sir-Hasirimet a kanonba felvegyék. Már bocsánatot kérek, ezt Rabbi Akiba már azon egyszerű okból nem akarhatta, mert akkor már közel 300 éve benn volt a kanonban. Josua ben Szirah unokája, ki 100 évvel Jeruzsálem elpusztulása előtt élt, nagyatyja művéhez irt bevezetésében már említi a szentírás felosztását, tehát a kanon már akkor meg volt határozva.

Említi ezt Josephus Flavius is, ki 100 évvel később élt, de említi a k'szuvim-t (hagiographák), melyhez Sir-Hasirim is tartozik, már *Jónáthan ben Izuel*, nagy Hillel legjelesebb tanítványa is (l. M'gillah traktátus 3. l. l. old.) Hogy különben az a körülmény, tisztátalanítja-e a kezeket egyik vagy másik része a szentírásnak, vagy sem, arra nézve, hogy felvegyék a kanonba vagy sem, befolyással nem volt, bizonyítja az, hogy „Eszter“-ről kimondták egyhangulag, hogy nem tisztátalanítja a kezeket, a *kanonba azért felvették.*

*) Minthogy a laikus, sőt talmudtanuló sem igen tudja, mit akar a misnah ezzel a kitéttel mondani, illetl volna ezt meg is magyarázni, nehogy azt hihessék, hogy valamelyik talmudszerző tisztátalannak mondja a szent írást, mely a kezeket is tisztátalanná teszi. A dolog értelme ez: A kóhaniták (papok) a laikusoktól nyert t'rumáh-t (dézsmá) eredetileg a szent iratok mellett tartották, miáltal ez utóbbiak szenvedtek. Miután a kóhanitákat hiába intették, hogy a gabonát a szent könyvekkel együtt ne tartsák, kimondták, hogy ha a kóhen keze a szent iratokat érintette, nem szabad hozzányulnia a t'rumához, míg oly mosásokon nem ment keresztül, mintha tisztátalan lett volna. A kóhaniták ez által kényszerültek gabnájukat a szent iratoktól külön tartani. A szentírás ama része már most, melyre kimondták, hogy nem tisztátalanítja a kezeket, a szentség csekélyebb mértékével bír.

Ön egy felfedezéssel is kedveskedik, tisztelt rabbijelölt ur. Elmeséli ugyanis, hogy utána járt és kiderítette, hogy „az Egyenlőség Hornyikja, kinek még kéziratát is köröztették, nem existál.“ Ez meglehet. Mi nem jártunk utána és nem derítettünk ki erre nézve semmit sem. És erre nincs is szükség. Mi Hornyik István urat — kinek levelét Ön is látta, sőt nemcsak azt, melyet közzétettünk, de azt is, melyet a szeminárium iránti tekintetből, magunknak tartottunk meg — az első perctől fogva nem bűnbakként állítottuk oda, de tökéletesen azonosítottuk magunkat a levelében kifejtett nézetekkel, és azonosítjuk magunkat most is. Minek kell hát Önnek egy Hornyik István? — Annyiban mindenesetre érdekes a dolog reánk nézve is, mert, ha Hornyik nem létezik, akkor más írta e név alatt azt a levelet. Ez a más, hogy kicsoda, nem tudjuk ugyan, de erősen sejtjük, és ha ebbeli sejtelmünk nem csal, akkor meg lehet győződve, hogy Önre nézve sokkal jobb volna, ha Hornyik István igenis existálna.

Szabolcsi Miksa.

Még egy szó az „Ullmannok“-hoz.

Vesszük a következő levelet:

Tek. Szerkesztő Ur!

Mint néhai Ullmann Móses unokája, kiről becses lapja 10-ik számában az „Ullmannok“ című cikkben megemlékezik, elkerülhetlen kötelességemnek tartom, — noha huzamosb betegség folytán kissé elkésve — részben helyreigazító, részben kiegészítő következő soraim szives közzétételét tisztelettel kérni.

A fent említett cikkben Ullmann Mósesre vonatkozólag ugyanis ez mondatik:

„Móses, a harmadik menekült, Liptó Szt.-Miklóson telepedett le. Róla csak annyit tudunk, hogy Leb Barach, előbb puchai, aztán tokaji és tapolyai rabbi az ő veje volt, és hogy ennek fia ma a Józsefváros — katolikus káplánja.“

Mindenekelőtt megjegyzem, hogy Leb Barach kikeresztelt fia, Ullmann Mósesnek *nem* unokája, amint általában Ullmann Móses számos utódja közül egy sem tért ki. Említett káplán ugyan tényleg Leb Barach fia, de nem első házasságából Ullmann Mózes leányával, hanem annak *második* nejétől. Ami pedighen Ullman Móses ivadékait illeti, volt két fia és több leánya. Az egyik fia Ullmann Berman boldogult atyám, ki mint a néhai világhírű Szófer Móses legjelesebb tanítványainak egyike, rabbi volt Zsámbékon, a hol emléke még ma is mint jóságos és szeretetteljes pásztoré tiszteltetik; másik fia, Ullmann Salamon, közbecsülésben állott kereskedő volt Liptó Szt.-Miklóson, kinek fia volt a nemrég elhalálozott dr. Ullmann Frigyes, Liptó megye főorvosa, ki családjának és környezetének disze, büszkesége volt.

Ullmann Mózes vejei is, köztük néhány rabbi, kiknek legelőkelőbbje a mint ember és zsidó egyaránt kiváló Steinhart Akiba alsó-kubini rabbi volt, közbecsülésben állottak.

Amint van szerencsém tekint. szerkesztő urat ismerni, e soroknak b. lapjában való teljes szövegü közzétételében egy perczig sem kételkedem.

Vác, 1889 április hó 3-ikán.

Maradtam kitünő tisztelettel,

Ullmann Frigyes

főrabbi.

Mezei Mór és Légrády Károly.

A ki Kónyi Manó nagyszabásu könyvének III. kötetét végig olvasta, meggyőződhetett róla, hogy Mezei Mór már 30 évvel ezelőtt mily szolgálatokat tett tollával, ritka tehetségével a közügynek, hazánk veszélyeztetett szent ügyének, akkor, a mikor hazafias működésről a budai Statthaltèreiben tartottak előadásokat a „rebellisek“-nek.

Pollak Jakab akkor még élelmes nyomdászsegéd volt, ki ámbátor helyesen írni csak zsidó betűkkel s rossz német-séggel tudott, mégis azon törte fejét, nem válhatnék-e belőle corrector.

Amit zsidó fiu magában feltesz, azt ki is viszi. — Correctora lett képzelt születési hibájának. Egy néhány csepp szentelt viz, és az élelmes zsidóból még élelmesebb keresztény lett. Mást nem jegyzett fel róla a krónika.

Mezei Mór, bár becsületére válnék bármilyen nagy állásnak, csak Mezei Mór maradt mai napig. Állást, kitüntetést nem keresett; egyszerű polgárként él polgártársai közt, és ha akárhányan a legjobbak közül mégis vezériknek tekintik, kit minden nyilvános, vagy hazafias mozgalom alkalmával szivesen követnek, az Mezei Mór éles eszéről, kiváló tehetségéről és tiszta jelleméről épügy tanuskodik, mint barátai és követői elfogulatlanságáról, helyes felfogásáról.

Pollak Jakab azóta Légrády Károly lett. Irni ugyan nem tanult meg (l. az „Ország-Világ“ legutolsó számát), hanem számos egyéb állása mellett azért még *főszerkesztő* is lett.

A főszerkesztő ur — a mi hasonló jellemeknél csak természetes — nem szereti a zsidókat.

Annál jobban szeretik a zsidók őt, mert lapjára, a „Pesti Hirlap“-ra legnagyobb részben ők fizetnek elő.

A főszerkesztő ur, mint afféle élelmes vállalkozó, ellenséges szándékait erősebben csak 4-szer évenként, az évnegyed kezdete tájt, és gyengébben minden hó elsején juttatja kifejezésre, akkor t. i. mikor zsidógyűlölete hozhat is valamit a konyhára az antiszemita érzelműek részéről.

A hónap közepétájt aztán rendesen zsidóbaráttá válik. A barátságot végre a zsidókkal is fenn akarja tartani. Mert ha nem is szereti saját fajtáját, ennek pénze azért ép oly kedves előtte, akár a legigazibb gentryé.

lyiségek a tisztelet és méltóság minden attributumai-
val el legyenek látva, miként az más felekezeteknél
meg is van.

Egészen másképen állana természetesen nálunk
is a dolog, ha egyházi hatóságaink volnának, melyek
felügyelnének az ilyen apró és kezdetleges hitközsé-
gekre, melyekben hazánk nagyon is bővelkedik, s
beléletükre állandóan befolyván, többek közt gondos-
kodnának arról is, hogy művelt, felvilágosodott vándor-
rabbik közreműködésével legyenek a szervezetlen ál-
lapotok lassanként megszüntethetők.

Dr. Neumann Mór,
galánthai ügyvéd.

Irodalom.

*A tévelygők utmutatója. Irta: Mózes ben Majmun.
Fordította, s magyarázó és irodalmi jegyzetekkel ellátta:
Dr. Klein Mór, nagy-becskeréki főrabbi. II. kötet. II. füzet.*

A zsidó nép kiváló bölcsészeinek nem biztosította a
történelem az őket megillető helyet. Nem részesülnek a
kellő elismerésben, hiszen alig ismeri a tudós világ is
műveiket, melyek arabs és héber nyelven maradtak reánk.
Csak az utolsó néhány évtizedben ültetik át műveiket
modern nyelvekre, s ilykép talán elérhető azon cél, hogy
minden tudományos kör megérdemelt méltánylásban ré-
szesítse őket. A középkori vallásbölcsészettnek nem egy
jeles képviselőjéről mily sokan nem tudják, hogy a mi
felekezetünknek válik diszére? *Avicebron*, a „Fons vitae“
szerzőjéről például, kinek művét annyi keresztény theoló-
gus felhasználta, nem tudták, hogy azonos a mi Salamon
ibn Gabirolunkkal, a Mekor Chájim szerzőjével, kinek mű-
vét latin fordításban használták

Majmuni, a zsidó vallásbölcsészett legkiválóbb kép-
viselőjének arabs nyelven írott nagy munkája, a közép-
korban nagy elterjedtségnek, tanulmányozásnak és tiszte-
letnek örvendett. Egy híres mohammedán történetíró
nagy elragadtatással szól róla, a kit páratlannak tart ko-
rában mint orvost, s rendkívül dicséri philosophiai ismer-
teit. Viszonyát az arabs philosophiához és vallásbölcsé-
szethez a „Dalálat al' Hayirín“ című vallásbölcsészeti
munkájából ismerjük. A szent tant hagyományos magya-
rázatával a bölcsészettel összeegyeztetni: ez volt Majmuni
törekvése. A nagy munkát először *Sámuel ibn Tibbon*
fordította héberre. Latinra a 16-ik század első felében lett
először lefordítva. Hogy mily nagyra becsülék Majmuni
philosophiáját, mutatja azon körülmény, hogy Aquinói
Tamás és Albertus Magnus beható tanulmányozás tár-
gyává tették Majmuni művét, felhasználva annak elveit.
Leibnitz és Spinoza viszonya a „tévelygők utmutatója“
szerzőjéhez szintén ismeretes. Ily rendkívül fontos és nagy
jelentőségű mű fordítása igen szerencsés vállalkozás. —
Francziára és németre már le van fordítva, s Nagy-Becs-
kerék tudós rabbijáé az érdem, hogy e kiváló művet
magyar nyelvre ülteti át, ritka ügyességgel és szakavatott-
sággal. Hálára kötelezte a philosophiai művekben ugyis

eléggé szegény magyar irodalmat, midőn ezzel a gyöngy-
gyel gazdagította. Reméljük, hogy a magyar társadalom
tudós köreiből is mihamar utat fog magának törni ezen, a
vallás- és közoktatásügyi miniszterium által szubvencio-
nált mű, melyben mindenki, ki érdeklődik a kö-
zépkor philosophiája iránt, gyönyörrel fog lapozgatni,
annál inkább, mert a tudós fordítónak gondja volt rá,
hogy a bölcsészett homályosabb pontjait tudományos jegy-
zetekkel világosítsa meg. A munka könnyű megértését
fölöttébb előmozdítja a világos és szabatos nyelvezet,
mely a maga egyszerűségében tökéletesen visszaadja az
okoskodás menetét. S így a jeles fordító sokban hozzá-
járult amaz alap lerakásához, melyen ércznél maradandóbb
emlék kell hogy emelkedjék legnagyobb mesterünk és
bölcsészünknek.

A czimlap a munka árára és nyomtatási helyére
vonatkozólag nem nyújt felvilágosítást.

Diamant Gyula.

Az Anker élet- és járadék-biztosítótársaság márczius
hó 28-án tartá 30-ik évi rendes közgyűlését gróf Zichy Ödön el-
nöklete alatt. Az évi jelentésből látható, hogy az üzlet az elmúlt
évben is nyert terjedelmében és úgy biztosítottaknak, valamint a
részvényeseknek egyenlő kielégítő eredményt nyújtott. 1888. évben
ajánlatok 21.875,493 frt összegben nyújtattak be és 7782 szerződés
19.149,343 forint tőke és 6498 frt járadékkal realizáltatott és kü-
lönösen a haláleseti és túlélési biztosítások a múlt év ellenében a
biztosítási határidő letelte után fizetett összegnek és az elmaradás
által törlesbe hozott biztosítások levonása után 4095 szerződés
12,362,890 frt tőkével és 3112 frt járadékkal emelkedett, úgy hogy
az év végével 60,900 halál- és túlélési biztosítás 148.373,173 frt
összegben és 52,076 frt járadék és hozzászámítva a közös túlélési
társulások 16,199 aláírását 25.394,755 forinttal, szerződés 173.767,929
forint biztosított, illetve jegyzett tőkével és 52,079 frt járadék ma-
radt érvényben. — Az Anker 1888-ban halálesetek, viszársalások,
túlélési és járadék-biztosítások után az illetőknek 1,227.053 forintot
a társulási tagoknak 1,998.704 frt kölcsön fejében a biztosítottaknak
233.491 frtot fizetett, holott a díjtartalék emelésére 1,983.708 fo-
rintot fordított. — Az előny a biztosítottak részére abból tűnik ki,
hogy a társulási tagok a részletben befizetett 956,114 frtért 1,998.704
forintot, azaz a betét 6 $\frac{3}{4}$ % és kamatok kamatozásával a túlélésre
nyereményrészszel biztosítottak, nyereményül a biztosított tőke után
25.07%-ot kaptak, ellenben a halálesetre nyereményrészszel bizto-
sítottakra nyereményül az évi díj 25%-a jutott. A társulat kezességi
képesége a túlélési társulás 14.545,731 frt alapján kívül a követ-
kező alapokból áll: A túlélésre nyereményrészszel biztosítottak
alapja 7.501,853 frt díjtartalék és nyereményalap a halálesetre nye-
reményrészszel biztosítottak, részére 2.285,996 frt díjtartalék a
halálesetre és nyereményrészszel nélkül biztosítottak, valamint já-
radék-biztosítások részére 8.272,485, ehez járul még a részvénytőke
1.000,000 frttal és a tőketartalék külön tartalékokkal 1.796.713
frt, összesen 35.402,780 frt. A társulat összes vagyona 36.471,934
frt. A befektetést illetőleg megjegyzendő, hogy egy rész bécsi és
budapesti ingatlanokba van elhelyezve, melyek az évi leírások
folytán jóval a valódi értéken alul szerepelnek a mérlegben. A va-
gyon tulnyomó része jelzálogos biztosítékot nyújtó és állami garan-
ciát élvező első rangú értékekben van elhelyezve, mely körülmény
a felülvizsgáló bizottságnak alkalmat nyújtott elismerőleg hangsü-
lyozni, hogy a társulat a befektetéseknel szigorú ovatossággal jár
el és a biztosítási alapok és tartalékok szükségesnél nagyobb gya-
rapítására különös gondot fordít.